

НОВАК ВАЛЕНТИНА

доктор філологічних наук, професор кафедри російської та світової літератури Гомельського державного університету імені Франціска Скоріны.

NOVAK VALENTYNA

a Doctor of Philology, a professor at Russian and World Literature Department of the Franciŝak Skarýna Homiel State University

Бібліографічний опис:

Новак, В. (2021) [Рэцэнзія] Традыцыі жывёлагадоўлі Беларусі / Г. І. Каспяровіч [і інш.]; навук. рэд. Г. І. Каспяровіч. Мінск : Беларус. Навука, 2019. 467 с. (на беларус.). *Народна творчість та этналогія*, 2 (390), 123–126.

Novak, V. (2021) [Review] KAŚPIAROVİČ, Halina et al. *Traditions of Animal Husbandry in Belarus*. Scientifically edited by Halina KAŚPIAROVİČ. Minsk: Belarusian Science, 2019, 467 pp. [in Belarusian]. *Folk Art and Ethnology*, 2 (390), 123–126.

[Рэцэнзія] Традыцыі жывёлагадоўлі Беларусі / Г. І. Каспяровіч [і інш.]; навук. рэд. Г. І. Каспяровіч. Мінск : Беларус. Навука, 2019. 467 с. (на беларус.)

У 2019 годзе выйшла з друку кніга «Традыцыі жывёлагадоўлі Беларусі» (Мінск, 2019), якая прысвечана комплекснаму даследаванню традыцый жывёлагадоўлі на тэрыторыі Беларусі. Навуковы рэдактар гэтага фундаментальнага выдання і аўтар асобных раздзелаў – вядомы беларускі вучоны, доктар гістарычных навук Галіна Іванаўна Каспяровіч, якая ўжо шмат гадоў шчыра і натхнёна працуе ў галіне айчынай этналогіі.

У кнізе выкарыстаны аўтэнтычныя экспедыцыйныя этнаграфічныя матэрыялы, як сабраныя асабіста аўтарам і іншымі членамі аўтарскага калектыву, так і архіўныя матэрыялы розных фондаў, прыведзены шматлікія статыстычныя звесткі, літаратурныя крыніцы.

Ва ўводзінах Г. І. Каспяровіч абгрунтавала актуальнасць выдання вышэйназванай калектывнай манаграфіі, падкрэсліўшы, што ў гаспадарчай дзейнасці беларусаў, у тым ліку і ў жывёлагадоўчым кірунку развіцця, занатаваны каштоўныя «артэфакты матэрыяльнай, сацыяльнай і духоўнай культуры», якія адлюстроўваюць «вопыт, народныя веды, навыкі, звычай, абрады, стэрэатыпы паводзін беларусаў» (с. 4). На думку даследчыцы, надзвычай важна спасцігнуць механізмы захавання традыцый народнай культуры ў яе лакальных варыянтах» (с. 4). Змест уводзін дазволіў пераканацца, што Г. І. Каспяровіч і іншыя супрацоўнікі, якія працавалі пад яе кіраўніцтвам, правялі ґрунтоўную работу па падрыхтоўцы дадзенага выдання, у якім комплексна, з выкарыстаннем шматлікіх фактаў розных сумежных навук, ахарактарызавана культура жывёлагадоўлі, паказаны асаблівасці яе адаптацыі і трансфармацыі.

У першай главе «Традыцыі вытворчай дзейнасці беларусаў у XV – пачатку XX ст.» лагічна вылучаны такія раздзелы, як «Вывучэнне жывёлагадоўлі беларусаў у сярэдзіне

XIX – пач. XXI ст.», «Прыродныя ўмовы развіцця жывёлагадоўлі», «Жывёлагадоўля ў маёнтках і фальварках», «Жывёлагадоўля ў сялянскіх гаспадарках», «Гужавы транспарт», «Свойскія жывёлы ў традыцыйным светапоглядзе беларусаў», «Пчалярства ў традыцыйным светапоглядзе беларусаў», «Сельскагаспадарчая адукацыя». Змест першага раздзела, падрыхтаванага Г. І. Каспяровіч, прысвечаны гістарыяграфічнаму агляду даследавання жывёлагадоўчай галіны як аднаго з прыярытэтных кірункаў развіцця гаспадаркі беларусаў. Даследчыцай засяроджана ўвага на працах П. М. Шпілеўскага, А. С. Дамбавецкага, М. Я. Нікіфароўскага, П. В. Шэйна, І. А. Сербавы і інш., дзе аўтарамі былі змешчаны пэўныя звесткі па пытаннях развіцця жывёлагадоўлі.

Г. І. Каспяровіч падкрэсліла асаблівую каштоўнасць матэрыялаў, прадстаўленых А. С. Дамбавецкім, які выявіў фактары, што ўплываюць на становішча жывёлагадоўлі. Падкрэсліваючы, што даследчыкам былі «паказаны асаблівасці ўтрымання, развядзення і прадукцыйнасці буйной рагатай жывёлы і коней, звернута ўвага на хваробы жывёлы, выяўлена дынаміка эпідэміяў, змешчаны звесткі па рыбалоўстве, спосабах лову і прыладах працы, пчалярстве, лугавых угоддзях і травасеянні» (с. 11), Г. І. Каспяровіч адзначае, што «матэрыялы, змешчаныя ў кнізе, падмацаваны шматлікімі статыстычнымі данымі» (с. 11). Аўтарам небеспадасна высока ацэнены і працы М. Я. Нікіфароўскага «Очерки простонародного жителя-бытия в Витебской Белоруссии...» (Витебск, 1895 г.) (адзначаны факт каштоўнасці этнаграфічных матэрыялаў «аб гадаванні буйной рагатай жывёлы, коней, авечак, свіней у сялянскай гаспадарцы, вырабе летніх і зімніх сродкаў транспарту, відах збруі і спосабах іх выкарыстання, нарыхтоўцы сена, пчалярстве і рыбалоўстве» (с. 11), «Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах» (Витебск, 1897 г.) (прыведзены цікавыя прыкметы і павер'і, звязаныя з жывёламі і птушкамі, апісаны хваробы жывёл і спосабы іх лячэння).

Вылучаныя ў манаграфіі тры перыяды ў даследаванні праблемы эвалюцыі традыцый жывёлагадоўлі разгледжаны ў шырокім гістарычным кантэксце сацыяльна-эканамічных, палітычных, этнічных працэсаў развіцця дзяржавы. Характарызуючы другі перыяд у гісторыі вывучэння жывёлагадоўлі, Г. А. Каспяровіч звяртае ўвагу на пераважную засяроджанасць вучоных у 1920–1980 гг. на матэрыяльных аспектах, звязаных найперш з гэтай галіной гаспадарчай дзейнасці беларусаў, а таксама на вымушаны перапынак у 1940–1950 гг. у даследаванні культуры жывёлагадоўлі, што было абумоўлена аб'ектыўнымі гістарычнымі фактамі (калектывізацыя, падзеі Вялікай Айчыннай вайны).

Як адзначае даследчыца, канец XX – пачатак XXI ст – той перыяд, калі назіраецца комплексны падыход этнолагаў да вывучэння традыцый жывёлагадоўлі, калі актыўна выкарыстоўваюцца матэрыялы іншых навук: фалькларыстыкі, этналігістыкі, археалогіі, міфалогіі, гісторыі, статыстыкі і інш. Самае галоўнае, на думку Г. І. Каспяровіч, – захаваць каштоўныя традыцыі жывёлагадоўчай практыкі мінулага як «у калектыўных, так і ў асабістых сялянскіх і фермерскіх гаспадарках Беларусі» (с. 15).

Заслугоўвае ўвагі змястоўны характар іншых раздзелаў першай главы, лагічным працягам якой з'яўляецца разгляд прыродных умоў развіцця жывёлагадоўлі. У гэтым раздзеле, аздобленым прыгожымі ілюстрацыямі краявідаў розных рэгіёнаў Беларусі, ахарактарызаваны рэльеф, пералічаны яго самыя высокія ўчасткі, вылучаны чатыры геаграфічныя вобласці, якімі абумоўлена фізіка-геаграфічнае раянаванне рэспублікі, ахарактарызаваны такія фактары для вядзення сельскай гаспадаркі, як кліматычныя ўмовы, глебаўтваральныя працэсы, прыроднае расліннае покрыва, кармавыя ўгоддзі і інш.

Раздзел, звязаны з асвятленнем стану і эвалюцыі жывёлагадоўлі ў маёнтках і фальварках, знаёміць з каштоўнай інфармацыяй пра гадаванне жывёлы. У сувязі з гэтым уражвае колькасць

крыніц, вивучаных і сістэматызаваных Г. І. Каспяровіч, зыходзячы з якіх аўтар кампетэнтна прадстаўляе гісторыка-генетычны ракурс развіцця адной з найважнейшых падсістэм аграрнай вытворчай культуры. Падрабязна разглядаюцца ў раздзеле «Жывёлагадоўля ў сялянскіх гаспадарках» пытанні, звязаныя з удасканальваннем метадаў развядзення буйной рагатай жывёлы, паляпшэннем яе пароды. Даследчыцай глыбока прааналізаваны матэрыялы па аказанні зоатэхнічнай і ветэрынарнай дапамогі насельніцтву з боку ўрадавых і земскіх арганізацый, што садзейнічала развіццю конегадоўлі: «Мерапрыемствы, якія праводзіліся імі па распаўсюджванні ведаў па конегадоўлі, уладкаванні злучных пунктаў з племяннымі жарабцамі-вытворнікамі, арганізацыі выставак, палепшылі конегадоўлю, асабліва прыкметныя зрухі ў лепшы бок гэтай галіны назіраліся з 1912 г.» (с. 87).

Не менш цікавым атрымаўся раздзел, прысвечаны гужавому транспарту (аўтар Л. Г. Марковіч), дзе разгледжаны сродкі руху, што выкарыстоўваліся ў залежнасці ад пары года. Заслугоўваюць увагі, напрыклад, адзначаныя аўтарам рэгіянальныя асаблівасці колавых сродкаў транспарту, сярод якіх «шырокае распаўсюджанне ў беларускіх губернях мелі калёсы, мясцовыя назвы – “воз”, “драбьяк”, «драбіны”, “мажары”» (с. 113), а таксама заўвагі адносна сацыяльнай прыналежнасці транспарту ў залежнасці ад канструкцыі, знешняй формы, аздаблення. Змест параграфа выдатна ілюстраваны, што дае магчымасць чытачам убачыць, як выглядалі брычка, фаэтон, воз-драбьяк, якой была конская вупраж, з якіх элементаў яна складалася.

Раздзел «Свойскія жывёлы ў традыцыйным светапоглядзе беларусаў», аўтарам якога з’яўляецца Л. П. Сівурава, дэманструе стан народных ведаў, звязаных з доглядам і ўтрыманнем свойскай жывёлы. Даследчыца засяроджвае ўвагу на этнаветэрынарыі, якая займае важнае месца ў сістэме народных ведаў і ўключае, «акрамя рацыянальных спосабаў лячэння свойскай жывёлы» (с. 131), «звычаі, абрады, рытуалы, павер’і, прыкметы, забароны, жывёлагадоўчую магію і чарадзеіства» (с. 131), што дапамагаюць раскрыць асаблівасці светапогляду беларусаў. Варта падкрэсліць, што Л. П. Сівурава прадставіла ўдалае сістэмнае даследаванне традыцыйных народных вераванняў, абапіраючыся на працы этнолагаў, фалькларыстаў, этналінгвістаў, а таксама на архіўныя матэрыялы. Даследчыцай ахарактарызаваны лекавыя сродкі расліннага паходжання, да якіх звярталіся ў ветэрынарнай практыцы, названы калектыўныя спосабы абароны статкаў, прыведзены магічныя прыёмы іх лячэння і засцярогі ад звышнатуральнага ўздзеяння нячыстай сілы, адзначаны абрады абворвання вёскі магічным колам і куплі-продажу свойскай жывёлы і інш. Зробленыя аўтарам напрыканцы змястоўнага раздзела вывады пераконваюць, наколькі важнымі ў жывёлагадоўчай практыцы беларусаў былі іх традыцыйныя веды, што складалі надзейны падмурак светапогляду.

Адметнай структурай ў манаграфіі выдзяляецца раздзел «Пчалярства ў традыцыйным светапоглядзе беларусаў», падрыхтаваны А. Ю. Бабіч. Паводле меркаванняў аўтара, «складаная сістэма пчалярскай тэхнікі і тэхналогіі, унікальнасць і запатрабаванасць прадуктаў пчалярства (якія апроч іншага шырока выкарыстоўваліся ў рытуальна-абрадавых практыках), сакралізацыя пчалы ў міфалогіі і фальклору спрыялі фарміраванню асобнай групы ўяўленняў, звязаных з пчалярскай справай, якая вылучаецца ў комплексе традыцыйнага светапогляду беларусаў» (с. 179). Абраныя ў якасці асобных назваў прыказкі і прымаўкі («Рой роєм, а ты і сам не спі», «Пчаляр ды доктар у лесе не памрэ», «Не налавіўшы пчол, не есці мёду», «Толькі да Іллі паглядай на вуллі», «Адна пчала мёду не наносіць») адпавядаюць зместу раздзела і прыцягваюць пільную увагу да асветлення пытанняў, звязаных з апісаннем знешняга выгляду калодных вуляў вертыкальнай і гарызантальнай форм, характарыстыкай ляснога пчалярства, працэсу лоўлі раёў, дзейнасці пчалара на пасецы і аналізам апатрапейных магічных прыёмаў, што актыўна выкарыстоўваліся ў гэтай

спецыялізаванай галіне гаспадарчай дзейнасці беларусаў. Аўтар звяртаецца непасрэдна да прыкмет і павер'яў і замоўных формул, звязаных з пчоламі, каб глыбей раскрыць адметныя рысы традыцыйнага светапогляду беларусаў.

У другой главе «Культура жывёлагадоўлі беларусаў у 1920–1980-я гг.» знайшлі змястоўнае адлюстраванне праблемы, звязаная з эвалюцыяй і структурнымі зменамі ў жывёлагадоўчым комплексе, нарыхтоўкай і захаваннем кармоў, выпасам жывёлы і пастухоўствам, пчалярствам, развіццём рыбаловодства і рыбаводства. Даследчыца Г.І. Каспяровіч, асэнсаваўшы аб'ёмны матэрыял, падрабязна прасачыла за станам развіцця жывёлагадоўлі ў савецкі перыяд. Выкладзеныя аўтарам тэзісы адносна структурных змен у жывёлагадоўчым комплексе падмацаваны шматлікімі архіўнымі матэрыяламі, дакументамі і неабходнымі статыстычнымі дадзенымі. Структураванне матэрыялу ў раздзеле «Эвалюцыя і структурныя змены ў жывёлагадоўчым комплексе» арганізавана, як і ў папярэднім раздзеле, у адпаведнасці з семантыкай прыказак і прымавак, што з самага пачатку выкладання навуковых звестак не можа не зацікавіць чытача.

У раздзеле «Выпас жывёлы. Пастухоўства» Г. І. Каспяровіч прыводзіць цікавыя рэгіянальныя матэрыялы пра абрад першага выгану жывёлы на пашу, характарызуе два асноўныя спосабы пасьбы (вольная і загонная) у сувязі са з'яўленнем і развіццём калектыўных форм гаспадарак, характарызуе новыя тэхналогіі пасьбы, неадэмныя атрыбуты пастуха, асаблівасці нарыхтоўкі кармоў і іх захавання.

Трэцяя глава манаграфіі «Жывёлагадоўля ў сучасны перыяд (канец ХХ – пачатак ХХІ ст.)» уключае раздзелы, прысвечаныя сучаснаму стану развіцця жывёлагадоўлі ў аграпрамысловых прадпрыемствах, падсобных сялянскіх і фермерскіх гаспадарках. Г. І. Каспяровіч, звяртаючы ўвагу на тыя фактары, дзякуючы якім працягвае развівацца эканамічны механізм гаспадарання, адзначае цікавыя факты арганічнай спалучанасці навацый і традыцый. Аўтар да месца прыводзіць праграмы ўдасканалення аграпрамысловага комплексу, якія прымаліся на працягу 2001–2016 гг., аналізуе сучасныя тэхналогіі павышэння генетычнага патэнцыялу дойнага статка, адзначае пэўныя змены, што адбываюцца ва ўтрыманні, кармленні, доглядзе за жывёлай, падкрэслівае факты значнай трансфармацыі традыцыйных абрадаў. Г. І. Каспяровіч слушна адзначае, што «ў гаспадарчай дзейнасці сельскіх падворкаў найбольш поўна захоўваюцца традыцыі жывёлагадоўлі (стаўленне да жывёлы, яе кармленне, гадаванне, лячэнне, узнаўленне). Багаты вопыт, навыві жывёлагадоўлі перадаваліся з пакалення ў пакаленне, станючы ўплывалі на фарміраванне такіх важных рыс беларускага народа, як працавітасць, памяркоўнасць, адказнасць, разважлівасць» (с. 379).

Заслугоўвае ўвагі і асобны раздзел кнігі, прысвечаны развіццю традыцыйных і новых форм жывёлагадоўлі ў фермерскіх гаспадарках, якія ў Беларусі дынамічна развіваюцца і з'яўляюцца важным фактарам умацавання «эканамічных асноў жыцця беларускай вёскі» (с. 397).

Не могуць не зацікавіць чытачоў і раздзелы пра конегадоўчую гаспадарку Беларусі, а таксама святы мёду, якім належыць важнае месца ў сучасным культурным жыцці беларусаў. Шмат цікавай інфармацыі можна атрымаць, пазнаёміўшыся з дзейнасцю патомных пчаляроў, якія глыбока перакананы, што догляду за пчоламі трэба пастаянна вучыцца, а яшчэ варта памятаць, што калі чалавек адносіцца да гэтага рамяства «з голым разлікам, меркантильнымі намерамі, то ў яго рана ці позна і пчолы сыдуць, і людзям карысці не прынясе. Пospех жа прыходзіць толькі да чалавека добрасумленнага, да таго, хто любіць пчол» (с. 423).

Навуковае выданне «Традыцыі жывёлагадоўлі Беларусі» адрозніваецца тым, што праблемы, звязаныя з культурай жывёлагадоўлі беларусаў, раскрыты ў кантэксце гарманічнай повязі гістарычнага, этналагічнага, фальклорнага-міфалагічнага аспектаў. Несумненна, што абазначаная тэма, звязаная з развіццём жывёлагадоўчай гаспадаркі, уяўляе сабой перспектыўны кірунак даследавання і ў далейшай навуковай дзейнасці этнолагаў.